

A mi Ibsenünk

*Enyedi Sándor, Ibsen drámái a magyar színpadokon című könyvéről
(megjelent a Madách Irodalmi Társaság gondozásában Budapesten 2014-ben)*

A könyv szerzője, Enyedi Sándor nem tartozik azon színháztörténészek közé, akik a sokszor feldolgozott témákat írják meg újra meg újra. Kutatásai során a színház – nemcsak a szakemberek számára – izgalmas, eddig fel nem kutatott kérdéseire keresi a választ, a színháztörténetének „fehér foltjait” igyekszik feltárni az egész magyar nyelvterületen. (Művei nem Budapest-központúak) Kislexikonjaiban (Rivalda nélkül /Budapest,1999/; Színházak, városok /Budapest,2005/) olyan adatokat közöl, amelyek eddig ismeretlenek voltak a színház történetében jártasak előtt is, így ezek nélkülözhetetlen kézikönyvek a magyar színháztörténet iránt érdeklődők számára. (A kötet végén a kiadó Enyedi Sándor összesen 14 hasonlóan érdekes és értékes munkáját sorolja fel.) Hiánypótló ez az Ibsenről szóló könyve is.

Henrik Ibsen (1826–1906)- – akinek írói nagyságát sokan Szophoklészhez, Shakespeare-hez, Molière-hez mérik – különleges alakja a színháztörténetnek. Kevés olyan író van, akinek az élete során egy időben annyi támadója és dicsé-

rője lett volna, mint neki. A polgári dráma megújítójának tartott norvég drámaíró életpályáját sikerek és kudarok, darabjait rajongók és ócsárlók hada kísérte, de még az ellenségei is elismerték, hogy alkotásai remekművek.

A „*fehér szakállú északi ember*” (ahogy az egyik aradi kritikusa nevezte) kapcsolata a magyarokkal még 1849-ben kezdődött, ő írta *Magyarországhoz* címen az egyik legmegrendítőbb elégiát negyvennyolcas forradalmunk bukásáról, később – már ismert drámaíróként– Jászai Mari közeli barátja. 1891-ben személyesen is járt Budapesten, a könyv tanulmányából idézve „*látogatása nemcsak színházi, hanem társadalmi esemény is volt*”. Olyan sűrű a programja, hogy nem tud eljutni Kolozsvárra, pedig nagyon szeretne, mert itt ebben az időben mutatták be a *Kísérteteket* (egy időben a párizsi Theatre Libre-rel, a bécsi Volkstheaterrel), és ezt a művét még sohasem látta színpadon. Márkus Emília Nóra-alkakításáról azt nyilatkozta, hogy „*ez volt a legjobb Nóra-előadás, amit eddig látott*. (lásd a könyv 16. old).

Műveinek magyarországi sikertörténete viszonylag későn, az 1890-es években kezdődött, de ezt követően darabjai még az egészen kicsi falvakba is eljutottak „... *talán el se lehetne képzelni azt a helyet, ahol Ibsent ne játsznák*” – idézi a szerző a nagybecskereki Torontál című helyi lap 1906. évi októberi számából.

Magyarul Ibsen 16 drámáját játszották, életében 9 darabja került színre, a többi a szerző halála után. Egyike a legtöbbet játszott külföldi szerzőknek, de részletes monográfia magyar nyelven még nem készült róla, a résztanulmányok is jóformán csak a főváros Ibsen-előadásaival foglalkoznak, sok a zavar, a tévedés a magyar nyelvű ősbemutatók időpontja körül is. Az előszó szerint ez készítette Enyedi Sándort a könyv megírására. Hatalmas feladatra vállalkozott, az előszó szerint a kötet célja, hogy „*végig kísérje a magyar Ibsen-bemutatók összességét az első magyar nyelvű 1879-es előadástól az 2013. decemberi Radnóti Színházbeli Hedda Gablerig*.” Az adattár 138 oldal terjedelemben követi nyo-

mon a 16 Ibsen-dráma magyar előadásainak sorát. Maguk a művek (az eredeti norvég címet is megjelölve) abban a sorrendben következnek, hogy mikor volt az első előadásuk magyar nyelvterületen. Egy-egy darab kapcsán időrendben sorakoznak egymás után a bemutatások helyszínei, egy-egy szócikk a helység neve mellett tartalmazza az előadás (vagy előadások) pontos dátumát, a játszó társulat igazgatójának vagy magának a színházi intézménynek valamint a darab főszerepét játszó színésznek a nevét, végül az adatok forrását. Az első mű *A társadalom támaszai* (bemutató 1879. január 31.), majd egy évtizeddel később a budapesti Nemzeti Színházban a *Nóra* (eredeti címe *Babaotthon*), ezt követően egy év múlva a *Kísértetek*, majd *A népgyűlölő* (*A nép ellensége*) és a többi mű. Érdekes, hogy Ibsen egyik korai, máig népszerű műve, a *Peer Gynt* Edvard Grieg kísérőzenéjével csak 1917 júniusában került színre először magyarul. (A drámai költeményt Aradon először 1931 decemberében láthatták a helybeliek, később 1936 szeptemberében a Nyári színpadon is színre került, az amúgy is nagyméretű színpadot erre az alkalomra megnövelték)

A könyv nem csupán az adatok felsorolására szorítkozik, az adattárt 40 oldalas tanulmány előzi meg, amely (a bevezető szerint) „*nem tartotta feladatának az Ibsen-művek tartalmi ismertetését, sem a művek drámatörténeti bemutatását*”, de érdekesen, olvasmányosan tárgyalja a darabok sorsát a magyar színpadokon. Hangulatos képet kapunk az Ibsent játszó magyar színészekről, többek között Márkus Emíliaáról, vagy a *Kísértetek* Oswaldját alakító Ivánfi Jenőről, Beregi Oszkáról. Sok újdonságot közöl a stagione-társulatokról, többek között Hídvégi és Könyves Jenő együtteseinek előadásairól. A tanulmány jegyzetei is mutatják a szerző abszolút tájékozottságát a témában.

Az egyetemes magyar színháztörténet számára rendkívül fontos, hogy (az eddig feltárt adatok alapján) végre könyv alakban összegezve olvashatjuk az Ibsen-drámák magyar ősbemutatóinak pontos időpontját, mert az eddig megjelent szakmunkák erről sok hibás, egymásnak ellentmondó adatot tartalmaznak.

„... Ha felsorolnánk a különböző Ibsen kiadásokban az első előadásokkal kapcsolatos tévedéseket, hosszúra nyúlna a lista – írja Enyedi Sándor–, így csak néhány vaskosabb elírást, hibát mutat be ezzel kapcsolatban, a munkájában.

Nekünk, aradiaknak a legérdekesebb, hogy **itt volt a magyar nyelvterület első Ibsen előadása 1879. január 31-én.** A Színügygyámoló Egylet társulata ekkor tűzte műsorra Ibsen *A társadalom támaszai* című drámáját. Az esemény jelentőségét növeli, hogy a dráma alig másfél évvel korábban, 1877 októberében jelent meg nyomtatásban, és novemberben játszották először Koppenhágában. *„A magyar színháztörténet dicsősége, hogy az Ibsen-mű 1879-ben színpadra kerülhetett, a magyar színháztörténet szégyene, hogy e korai Ibsen-bemutató nem vált köztudottá”*– írja az eseményről Enyedi Sándor. A mű egészen sajátos úton jutott el Aradra.

A dráma magyar fordítója, Deréki Antal, a sokat utazgató író (és színiigazgató) egyik európai útja alkalmával hozzájutott a darab német vagy francia fordításához. A vállalkozó szellemű színészíró és fordítónak megtetszett a számára eddig ismeretlen mű különös kifejezésmódja, gondolatvilága, és lefordította. A drámát először Paulaynak ajánlotta fel, a Nemzeti igazgatója azonban azzal a megjegyzéssel adta vissza, hogy a fővárosi közönség még nem érett meg a mű befogadására. (Ne felejtsük el, az 1870-es évek második felében vagyunk, amikor Ibsen még nem igazán népszerű Európa nagyobb városaiban sem.) Deréki ekkor egykori színésztársának, E. Kovács Gyulának adta oda a drámát a mai szóval élve „tesztelésre.” (A fordító nem sokkal a halála előtt úgy emlékezett, hogy a darab a neves kolozsvári színésznél maradt.) E. Kovácsnak azonban valószínűleg nem tetszhetett annyira, hogy kolozsvári bemutatót javasoljon, ezért továbbadta a művet barátjának és színésztársának, az akkor Aradon főrendezőként dolgozó Mátray Betegh Bélának. Ő viszont látott benne fantáziát, és vállalkozott a színpadra állítására. Így történt, hogy Ibsen halhatatlan drámáját az aradiak láthatták legelőször magyar szín-

padon. Igaz, hogy a darabot akkor itt összesen kétszer játszották, s a korai aradi premier nem keltett nagyobb visszhangot, de ez nem kisebbíti az előadás színháztörténeti jelentőségét, „*kiemelt mérföldkő*” –írja róla a könyv szerzője. (A kuriózumnak számító előadásról részletes tájékoztatást közöl a 2012-ben megjelent *Az aradi magyar színjátszás 130 éve* című színháztörténet is)

Szintén vidéken volt még két Ibsen-mű magyar ősbemutatója, mindkettőt Kolozsváron játszották először: a *Kísérteteket* 1890. április 23-án, a *Vadkacsát* 1906. november 15-én.

Az adattárt lapozva az adatok tömkelegében sok érdekességre bukkanhatunk, lehetetlenség lenne felsorolni, hogy hány helyen és hányszor játszottak Ibsen műveket a különböző társulatok még legeldugottabb helységeken is. A tanulmányban nemcsak Ibsenről, de színészekről, színházi és társadalmi eseményekről is sok újdonságra bukkanhatunk.

„*A magyar Ibsen-kultusz nemzetközi viszonylatban is jelentős*” – írja erdélyi származású színháztörténészünk a mű előszavában, a megállapítás igazságát a könyv tökéletesen igazolja.

Hogy élvezni tudjuk ezt az izgalmas kötetet, nem kell feltétlenül Ibsen-rajongónak lennünk, az adattár, de főként a tanulmány magával ragadhatja az átlagos színházkedvelő olvasót is, köszönet érte a szerzőnek. Az aradiak figyelmébe *A társadalom támaszai* miatt különösen ajánlom.

Piroska Katalin

Nyugati Jelen, 2015. október 3.